

گاهی به سوی جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی

نویسندگان: مایکل آدلر، کلین بل، یوهن کلاسن، آدرین سیفیلد

مترجم: یوسف نراقی

یادداشت مترجم

در دهه‌های اخیر در مراکز جامعه‌شناسی اروپا و آمریکا رشته‌های تخصصی فراوانی به وجود آمده است که دانشجویان بسیاری را به خود جلب کرده است. متأسفانه «جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی» در این زمینه چندان موفق نبوده است.

«انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی» در سال ۱۹۸۴ اقدام به برگزاری «اولین همایش بین‌المللی جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی» کرد. این همایش در دانشگاه برگن و با همکاری مشترک «اتحادیه بین‌المللی تأمین اجتماعی» (ISSA) و «کمیته تحقیق درباره فقر، رفاه اجتماعی و خط مشی اجتماعی» برگزار گردید و بسیاری از مقالات ارائه شده در این همایش مدتی بعد به چاپ رسید. به دنبال اولین همایش و موفقیتی که نصیب آن شده بود، «دومین همایش بین‌المللی جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی» در سال ۱۹۸۹ و در دانشگاه ادینبورگ برگزار شد. برخی از مقالاتی که در این همایش ارائه شده بود، زیر نظر مایکل آدلر، کلین بل، یوهن کلاسن، و آدرین سیفیلد تحت عنوان «جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی»^(۱) از طرف دانشگاه ادینبورگ به چاپ رسید. مقاله حاضر ترجمه اولین مقاله از کتاب مذکور است که امیدواریم به‌عنوان گامی در طرح مسأله جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در ایران،

مطرح شود، باشد که علاقه‌مندان و صاحب‌نظران در این رشته گامهای مؤثری در معرفی و بسط و توسعه جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی بردارند.

گامی به سوی جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی^(۲)

مقدمه

نوشته حاضر چالش نظرات کسانی است که در حوزه‌های جامعه‌شناسی سهمی، ولو اندک، در تأمین اجتماعی داشته و نیز در جهت درک آن تا حدی کمک نموده است. گرچه تأمین اجتماعی توجه شمار معینی از حقوقدانان و اقتصاد دانان را به خود جلب کرده است اما باید افزود که علی‌رغم مرکزیت داشتن تأمین اجتماعی برای «دولت رفاه» اهمیت بسیار زیاد آن برای کسانی که زندگی‌اشان بر آن متکی است، برجستگی نهادی و ایدئولوژیک آن و ادعاهای بسیار شدیدی که به طور مرتب درباره اثرات آن در زندگی خانواده، انگیزه‌های کار، انسجام اجتماعی و نظام اخلاقی به عمل می‌آید تا این اواخر نتوانسته به طور مطلوب نظر جامعه‌شناسان را به خود معطوف دارد^(۳).

به‌علت توجه اندکی که جامعه‌شناسان به تأمین اجتماعی نموده‌اند، چاپ کتابی تحت عنوان «جامعه‌شناسی تأمین

عوامل جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی ظاهراً در کشورهای نظیر سوئد و آلمان توسعه بسیار زیادی پیدا کرده به گونه‌ای که امور اجتماعی از موضوعات اساسی مورد علاقه جامعه‌شناسان آن کشورها است.

اجتماعی» احتیاج به توضیح دارد. می‌توان در سه بخش به این مهم پرداخت. اول عبارت از قضاوت اصولی و هنجاری است، به این معنا که عدم توجه جدی جامعه‌شناسان به تأمین اجتماعی موجب تأسف بسیار زیاد است، چرا که اهمیت بارز و آشکار تأمین اجتماعی به مثابه نهاد اجتماعی آن را تبدیل به موضوع بسیار شایسته‌ای برای تحقیقات جامعه‌شناختی میکند. ما معتقدیم که تحلیلهای جامعه‌شناختی نه تنها می‌توانند به درک و فهم بهتر تأمین اجتماعی کمک کنند، بلکه همچنین در جهت فرمول‌بندی سناریوهای بدیلی برای تأمین اجتماعی و نیز تغییر و اصلاح قوانین موجود تأمین اجتماعی سهمی داشته باشند. دوم که بیان واقعیت است، این است که علایم دلگرم‌کننده‌ای وجود دارد که نشان می‌دهند جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در حال پیدایش است. کلیه مقالاتی که در «دومین همایش بین‌المللی جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی» در دانشگاه ادینبورگ در ۱۹۸۹ ارائه شدند، شاهد مدعای ما است. سوم که احتمالاً آرزویی

بیش نیست این است که چاپ کتاب حاضر احتمالاً انگیزه بیشتری را برای توسعه جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی فراهم آورد. «اولین همایش جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی» در دانشگاه «برگن» در ژوئن ۱۹۸۴ برگزار شد. همایش مزبور با همکاری مشترک «کمیته تحقیق درباره فقر، رفاه اجتماعی و سیاست اجتماعی» انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی و اتحادیه بین‌المللی تأمین اجتماعی برگزار گردید. بسیاری از مقالات ارائه شده در این همایش بعداً به چاپ رسیدند^(۴).

تلاش برای چاپ کتابی که مبنی بر مقالات همایش باشد، ناموفق ماند. الس کوئین سازمان دهنده همایش برگن، در معرفی ۵ مقاله که به صورت مجموعه‌ای در «International Sociology» گردآوری شده بودند، اشاره‌ای نیز به توجه بسیار محدودی که عموماً از جانب متخصصان جامعه‌شناسی نشان داده شده بود، کرد. بسیاری از شرکت‌کننده‌ها نیز چنین نظری داشتند (Qyen, 1986) به‌هرحال همایش برگن بسیار زنده بود و نقطه عطفی در توسعه جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی به شمار می‌آید.

«دومین همایش بین‌المللی» که مشابه همایش اول بود و زیر نظر همکاری مشترک انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی و اتحادیه بین‌المللی تأمین اجتماعی برگزار گردید، هزینه آن از سوی وزارت تأمین اجتماعی شورای تحقیقات اجتماعی و اقتصادی، انجمن سیاست‌های اجتماعی و دانشکده علوم اجتماعی در دانشگاه ادینبورگ، تأمین شد. در حدود ۷۰ شرکت‌کننده از ۱۵ کشور و ۲۸ مقاله درباره موضوعات متفاوت نظیر اهداف

تأمین اجتماعی، تأمین اجتماعی و بازار کار، تأمین اجتماعی و جنسیت، مدیریت تأمین اجتماعی و بالاخره وضعیت تحقیق در تأمین اجتماعی سازمان داده شده بود. این موضوع موفقیت قابل توجهی را برای همایش به همراه داشت و کیفیت مقالات افزایش علاقه خاصی را نسبت به جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در پنج سال گذشته منعکس می‌کرد. ما به‌عنوان ویراستار کتاب حاضر با وظیفه مشکلی مواجه بودیم، چرا که مقالات فراوانی با کیفیت‌های خوب و زمینه‌های خاصی برای گردآوری یک جلد کتاب وجود داشت. برخی از آن مقالات را ما در این مجلد نیاورده‌ایم، چون جهت چاپ در جای دیگر انتخاب شدند.

در این مقاله سعی کرده‌ایم به موضوعات مربوط به هم پرداخته و بیان داریم که اولاً چرا جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در مقایسه با دیگر زمینه‌های جامعه‌شناسی یا دیگر جنبه‌های تأمین اجتماعی مدت‌ها طول کشید تا توسعه یابد. دوم این که ما برنامه کاری را برای جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی تدوین خواهیم کرد که درصدد مشخص کردن نقش خاصی است که جامعه‌شناسی می‌تواند در درک ما از تأمین اجتماعی ایفاء کند.

تأخیر در پیدایش جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی

این واقعیت که تأمین اجتماعی توجه اندکی را از جانب جامعه‌شناسان به خود جلب کرده، نیاز به یک تبیین دارد. این وضعیت هم در خصوص بریتانیا و هم با درجات متفاوت در خصوص دیگر جاها صادق است. یک تبیین کامل باید بتواند

وسعت گسترش جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در کشورهای مختلف را توضیح دهد و نیز تحلیل تطبیقی عوامل را بر عهده گیرد که به پیدایش این وضعیت کمک کرده‌اند. متأسفانه ما در موقعیتی نیستیم که چنین تحلیلی را ارائه دهیم، در عوض توجه خود را بر فقدان یک جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی توسعه یافته در بریتانیا متمرکز می‌کنیم. به هر حال توضیح و تبیین ما در خصوص دیگر کشورها نیز دلالت می‌کند و جالب خواهد بود بدانیم که تبیین مزبور در جاهای دیگر تا چه حد به چنین موقعیت‌هایی قابل اعمال است.

تاریخچه طولانی تحقیق در کارکردهای نظام تأمین اجتماعی در بریتانیا بسیاری از ناظران خارجی را متعجب کرده‌است که چرا جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در این کشور با دقت بیشتری تدوین نیافته است. به هر حال، همان طور که پینکر (Pinker, 1971) و دیگران خاطر نشان کرده‌اند بین موضوعات مربوط به نظریه جامعه‌شناسی و تحقیقات تجربی اجتماعی یک نوع دوگانگی وجود دارد. در دوران پیش از جنگ جهانی دوم، انسان‌شناسی اجتماعی برجسته‌ترین شعبه علوم اجتماعی به شمار می‌آمد که در مقایسه با آن جامعه‌شناسی رشته بسیار ضعیفی محسوب می‌شد که هنوز در دانشگاه‌های بریتانیا جای پای محکمی به دست نیاورده بود. به علاوه گرایش‌های تکامل‌گرایی شخصیت‌های برجسته جامعه‌شناسی، به‌ویژه هابهاوس، گینزبرگ، مطالعات تجربی نهادهای اجتماعی را در بر نگرفت. در حالی که گرایش‌های روز افزون شخصیت‌های برجسته در سنت تحقیقات تجربی نهادهای

اجتماعی به ویژه ران تری، بولی و وبز از هرگونه علاقه جدی نسبت به نظریه پردازی در جامعه شناسی اجتناب ورزیدند. پس از جنگ جهانی، شخصیت برجسته دیگری (ت. اچ، مارشال) برای مدتی موفق شد که این دو سنت را مسکوت گذاشته و اظهار نظر جدی در این خصوص نکند اما این امر مانع تأسیس مراکز جداگانه جامعه شناسی و مدیریت اجتماعی (که بعدها مراکز امور اجتماعی خوانده شد) اول در مدرسه اقتصاد لندن (L.S.E) و سپس در منچستر و تیرمنگام و جاهای دیگر نشد. هم‌زمان با این انشعاب دپارتمانی، نوعی تقسیم کار آکادمیکی نیز رخ داد. علاقه جامعه‌شناسان این بود که موضوعاتی که به نهادهای مهم دولت رفاه مربوط می‌شد، به ویژه مسکن و امور اجتماعی، به عهده رشته «مدیریت اجتماعی» واگذار شود، به جز چند استثنای خاص نظیر بهداشت و درمان، چنین موضوعاتی از قلمرو تحقیقات جامعه شناسی خارج شدند. در حالی که جامعه شناسی نظریه‌های میان بردی را توسعه داد که منتهی به مطالعات تجربی - تئوریکی شد. با وجود این نفوذ اولیه آن در رشته مدیریت اجتماعی بیشتر اخلاقی و سیاسی بود تا نظری. به این ترتیب به مدت بیش از ۲۰ سال، انواع متعدد سوسیالیسم فابین Fabian و نه نظریه پردازی جامعه شناسی، نفوذ سازنده مهم در رشته مدیریت اجتماعی داشت که به دنبال آن در مطالعه تأمین اجتماعی نیز اثر گذاشت.

جامعه شناسی و مدیریت اجتماعی با بسط و توسعه آموزش عالی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ اهمیت و پیشرفت قابل توجهی پیدا کردند. کرسی‌های استادی

متعددی تأسیس شدند، در دانشگاه‌ها شمار بسیاری از مراکزی در این دو زمینه ایجاد گردید و بسط و توسعه اساسی در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد به وجود آمد. گرچه مراکز جامعه‌شناسی توانستند پست‌های خالی خود را از طریق متقاضیان کارشناسی ارشد در موضوعات مورد نظر پر کنند اما توسعه‌کند آموزش کارشناسی ارشد در مدیریت اجتماعی به معنای این بود که مراکز مدیریت اجتماعی به استخدام شمار بیشتری از کارمندانی انجامید که آموزش کارشناسی ارشد خود را در جامعه شناسی تمام کرده بودند. به هر حال، متأسفانه

بسط و گسترش تخصص گرایشی‌های جامعه شناختی را مثل تخصص‌گرایشی‌های دیگر رشته‌ها می‌توان بر حسب مجموعه‌ای از عوامل داخلی و خارجی تبیین کرد. عوامل داخلی شامل زمینه‌های نظری و گرایش‌های شخصی جامعه‌شناسان آکادمیک است، در حالی که از عوامل خارجی می‌توان به فرصت‌هایی اشاره کرد که آموزش‌های حرفه‌ای و تأمین مالی تحقیقات به وجود آورده‌اند. در بریتانیا هیچ یک از این عوامل نقشی در تسهیل توسعه جامعه شناسی تأمین اجتماعی نداشتند. ضرورت آموزش‌های حرفه‌ای برای

تحلیلهای جامعه شناختی نه تنها می‌توانند به درک و فهم بهتر تأمین اجتماعی کمک کنند، بلکه همچنین در جهت فرمول‌بندی سناریوهای بدیلی برای تأمین اجتماعی و نیز تغییر و اصلاح قوانین موجود تأمین اجتماعی سهمی داشته باشند.

مشکلات پیچیده موجود در مدیریت اجتماعی به این معنا بود که به توسعه جامعه شناسی با گرایش به مطالعه مدیریت اجتماعی نینجامید.

رشد جامعه شناسی در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ از سویی، موجب تمایز موضوعات متدلرژیک شد، از سوی دیگر منجر به تأسیس شمار وسیعی از تخصص‌ها در زمینه‌های متعدد جامعه شناسی گردید^(۵).

نظیر همین مسأله، رشد مدیریت اجتماعی نه تنها منجر به کاهش برتری فابین و جایگزین آن به وسیله کثرت‌گرایی ایدئولوژیک شد بلکه همچنین به اتخاذ روی کرد چند رشته‌ای مشخص تری نسبت به سیاستگذاری و توسعه شماری از تخصص‌ها در سیاستگذاری‌ها گردید.

مدرسان، برنامه‌ریزان شهری، مدیران مسکن، جامعه پزشکان و کارمندان خدمات درمانی، مددکاران اجتماعی و بالاخره مدیران سازمانهای تجاری در بسیاری موارد موجب ترویج و توسعه جامعه شناسی آموزش و پرورش، برنامه‌ریزی، خانه‌سازی، مراقبتهای پزشکی و درمانی، امور اجتماعی و سازمان گردیده است. بر عکس این واقعیت که تأمین اجتماعی در بریتانیا به وسیله کارمندان معمولی دولت اداره می‌شود که آموزش آنان را کارفرمایان، یعنی وزارت تأمین اجتماعی، فراهم می‌آورد. بنابراین می‌توان گفت که اولین عامل از عوامل خارجی در پیدایش جامعه شناسی تأمین اجتماعی مؤثر و مفید نبوده است. در عین حال، درست بر خلاف چندگانگی منابع تأمین

مالی در دیگر زمینه‌های سیاست اجتماعی، نقش برجسته «وزارت تأمین اجتماعی» در تأمین مالی و تسهیل تحقیق درباره تأمین اجتماعی منجر به تأکید بر پژوهشهایی شده که برای برطرف کردن نیازهای کوتاه مدت سیاستگذاران و نه برای تحقیقات اساسی، برنامه‌ریزی شده‌اند. این نکته از طرف رئیس «قسمت تحقیقات تأمین اجتماعی» وزارت تأمین اجتماعی در همایش ادینبورگ به روشنی بیان شد:

اولویت برنامه‌های تحقیقی وزارت تأمین اجتماعی، مثل دیگر وزارتخانه‌ها، بر حسب نیازهای وزرا در جهت سیاستگذاری‌های خط مشی توسعه و ارزیابی چنین خط مشی‌هایی تعیین می‌شود و نه به وسیله بینش‌ها و نظریه‌های علوم اجتماعی. چنین اولویتی خاص برنامه تحقیق کارکردی است که هدفش تثبیت تأثیر سیاستهای ویژه‌ای هم در ارزیابی این که آیا اهداف مورد نظر کسب شده و هم اثرات جانبی آن است. بنابراین، برنامه تحقیق وزارت تأمین اجتماعی طبق مفاهیم علوم اجتماعی یا نظریه‌هایی درباره رابطه میان برنامه‌های تأمین اجتماعی و دیگر رفتارهای اجتماعی و اقتصادی سازمان داده نمی‌شود.

(Hennessy, 1990, P.125)

در نتیجه، توجه بیشتر روی تحقیقات مربوط به مشکلات موجود متمرکز شده، تا روی تحقیقات تاریخی یا تطبیقی و نیز روی تحقیق چند رشته‌ای تمرکز یافته تا تحقیق واحدی از دیدگاه یک رشته خاصی. تحقیق در مسائل اقتصادی تأمین اجتماعی به طور بسیار فعال مورد ترویج قرار گرفته است، اما این امر خود یک استثناء است چرا

که نقش خاصی را که اقتصاددانان در درون دولت ایفا می‌کنند، منعکس می‌کند. به دلیل گرایش‌های ذاتاً انتقادی جامعه‌شناسان، آنان نتوانسته‌اند در کسب جای پای مستحکمی نظیر اقتصاددانان، موفقیتی بدست آورند. به این تریب، عامل دوم از عوامل خارجی نیز مؤثر نبوده است.

اکنون روشن گردید که چرا جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در انگلیس به‌عنوان رشته تخصصی متمایزی در جامعه‌شناسی، توسعه پیدا نکرده است. تقسیم کار آکادمیکی درون آموزش عالی بین مراکز جامعه‌شناسی و امور اجتماعی که در واقع تأمین اجتماعی به عهده مراکز اخیر گذاشته شده درون آن تشویق و ترویج چندانی به وجود نیاورده است. در عین حال، فقدان رشته تخصصی که رابطه نزدیکی با مدیریت تأمین اجتماعی داشته باشد یا فقدان رشته آموزشی تخصصی که در آن جامعه‌شناسی بتواند نقش اصلی را ایفا کند، همگام با نقش مسلطی که وزارت تأمین اجتماعی در تأمین مالی و تسهیل تحقیقاتی داشته که اغلب به پژوهش‌های کوتاه مدت و اکتشافی اولویت داده می‌شد، از دیدگاه پژوهش‌های چند رشته‌ای نتوانسته موجب دلگرمی چندانی در بیرون از حیطه آن گردد یا اگر هم تأثیری داشته، بسیار اندک بوده است.

به هر حال ما باید دقت کنیم که در این مورد مبالغه نکنیم، چنانچه قبلاً خاطرنشان کردیم نشانه‌های دلگرم‌کننده‌ای وجود دارد که جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در حال تدوین و پیدایش است. در بریتانیا یک انستیتو (مرکز جامعه‌شناسی در دانشگاه اسکس) به ویژه نقش بسیار مهم در این

توسعه ایفا کرده است و این واقعیت که اسکس از معدود دانشگاه‌های بریتانیا است که در آن مانع آکادمیکی میان جامعه‌شناسی و امور اجتماعی وجود ندارد و تقسیم کار دقیق ما بین دو رشته مزبور نیست، و هر دو در یک مرکز تدریس می‌شوند، بحث ما را مورد تأیید قرار دهد. بسیاری از کسانی که در توسعه جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی در بریتانیا نقشی و سهمی داشته‌اند، از جمله تاون سند، مارتین، سیفیلد، ویت - ویلسن، لندو والکر (مراجعه کنید به Townsend, 1979) در مرکز اسکس درباره جامعه‌شناسی فقر و توزیع منابع در بریتانیا کار کرده‌اند که در واقع از مدرسه اقتصاد لندن آغاز گردید ولی در دانشگاه اسکس تکمیل شد.

این واقعیت همچنین بحث ما را مورد تأیید قرار می‌دهد که عوامل جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی ظاهراً در کشورهای نظیر سوئد و آلمان (غربی) توسعه بسیار زیادی پیدا کرده که امور اجتماعی از موضوعات اساسی مورد علاقه جامعه‌شناسان آن کشور است. مثلاً در آلمان (غربی) اصطلاح (Sektion sozialpolitilk) در سال ۱۹۷۶ به مثابه گروه فرعی از «Deutsche Gesellschaft fur soziologie»

(انجمن جامعه‌شناسی آلمان) تأسیس شد. گروه مزبور موفق شد انستیتوها و اعضا خود را به ۳۵۰ نفر افزایش دهد. البته، همه این اعضا روی مسائل مربوط به تأمین اجتماعی کار نمی‌کردند اما علاقه به تأمین اجتماعی به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش پیدا کرد و اکنون ظاهراً بسیار شدت پیدا کرده است. تحقیق جامعه‌شناختی

فزاینده‌ای درباره تأمین اجتماعی تحت تأثیر توسعه اجتماعی و اقتصادی سالهای بعد از دهه ۱۹۷۰ قرار گرفت که بر تأمین در آمد جاری و آینده بخش وسیعی از جمعیت اثر گذاشت. شمار روزافزون خانواده‌های تک‌والدی، تأثیر تغییرات جمعیتی بویژه در رابطه با شمار روزافزون بازنشستگان، بی‌کاری دراز مدت در سطوح بالا و افزایش در گرایش به قطبی شدن نیروی کار به بخش‌های «متمرکز» و «پیرامون» برخی از عواملی هستند که ظاهراً بر مطالعات تجربی و نظری جامعه‌شناسان درباره تربیبات تأمین اجتماعی آلمان (غربی) غالب آمدند^(۶).

ظاهراً عوامل مؤثر دیگر آگاهی انتقادی روزافزون نسبت به دیوان‌سالاری و اغلب به ساختار غیر مسئولانه نظام تأمین اجتماعی، و روش‌هایی که به آن طریق عمل می‌کند، از جمله ابقای موقعیت ممتاز «مشتری‌های» مذکر، بوده است. به‌علاوه کوشش‌هایی به عمل آمده تا به بحث درباره نظریه «دولت» که در دهه ۱۹۷۰ تدوین یافته، وسعت داده شود تا به نظریه «دولت رفاه گستر» تبدیل گردد: (ر. ج. کنید به Vobruba, 1983).

عناصر دیگر جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی ظاهراً در کشورهایی نظیر هلند به سرعت در حال گسترش است و رشته‌های تخصصی برای کارمندان تأمین اجتماعی این کشورها تأسیس شده است. به‌ویژه در همین جا است که ما نشانه‌هایی از خوش‌بینی را مشاهده می‌کنیم. حرفه‌ای شدن برخی از رشته‌های تخصصی ظاهراً به حرفه‌ای شدن تأمین اجتماعی، در نتیجه به معرفی توسعه آموزش حرفه‌ای برای کارمندان تأمین اجتماعی منجر خواهد شد همچنان‌که در

زمینه‌های دیگر برای اشخاصی که به نوعی به ارائه خدمت به جامعه مشغولند نظیر آموزگاران، مدیران خانه‌سازی، کارمندان بهداشت و درمان و مددکاران اجتماعی، آموزش‌های حرفه‌ای خاص وجود دارد.

تأسیس مجموعه‌ای از دفاتر در انگلیس که باید در قبال شکل‌های کوچک مدیریت تأمین اجتماعی مسئولیت داشته باشند، به احتمال بحث‌گسترده‌ای را درباره آموزش کارمندان مطرح سازد. این امر به خوبی می‌تواند به پیدایش رشته‌هایی مهم جهت تدریس به کارمندان تأمین اجتماعی بینجامد. تحلیل‌های جامعه‌شناختی می‌توانند و، ما معتقدیم باید به آموزش حرفه‌ای کارمندان تأمین اجتماعی کمک مهمی نماید. این خطر وجود دارد که آموزش احتمالاً به یک کارکرد خدمات محدود کاهش پیدا کند که از «جریان اصلی» جامعه‌شناسی جدا شده، همان‌طور که در سال‌های اولیه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش رخ داد (Banks, 1971, p. 1) اما به عقیده ما، با تقویت جامعه‌شناسی حرفه‌ای امروزه، تأسیس چنان رشته‌هایی می‌تواند

جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی ظاهراً در کشورهای نظیر هلند به سرعت در حال گسترش است و حتی رشته‌های تخصصی برای کارمندان تأمین اجتماعی این کشورها تأسیس شده است.

به سهم خود انگیزه خارجی مهمی برای توسعه جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی به مثابه تخصص‌گرایی در جامعه‌شناسی فراهم کند.

دور نمای جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی

ما قبلاً متذکر شدیم که تحلیل جامعه‌شناختی سهم مهمی در درک ما از تأمین اجتماعی دارد. در ارزیابی سهم تخصصی که جامعه‌شناسی می‌تواند داشته باشد، درک این مسأله اهمیت دارد که از ویژگی‌های جامعه‌شناسی معاصر وجود برخی تضادهای اساسی نظری و روش‌شناختی است. بی‌شک جامعه‌شناسان مختلف بر حسب گرایش‌های موضوعی‌اشان نظرات بسیار متفاوتی ارائه می‌دهند.

به نظر ما ممارست‌های جامعه‌شناسی مستلزم به کارگیری آن چیزی است که رایت‌میلز آن را «تحلیل جامعه‌شناختی» می‌خواند. طبق نظر گیدنز (۱۹۸۶) این مسأله متضمن سه شکل حساسیت مربوط به هم بوده و شامل به کارگیری تخیل‌های تاریخی، انسان‌شناسی و نقادی است. یک تخیل تاریخی باید نشان دهد که چه‌گونه زندگی مردم معاصر متفاوت از طرز زندگی گذشته است، در حالی که یک تخیل انسان‌شناسی به ما این امکان را می‌دهد که تنوع شیوه‌های زندگی بشر را تا حال مردم جوامع متفاوت تجربه کرده‌اند، درک کنیم. با ترکیب این دو شکل از تخیل‌ها این امکان به دست می‌آید که از آن‌چه که گیدنز آن را «چهار چوب تنگ تفکری [می‌خواند] که ما صرفاً بر حسب جامعه موجود و در حال حاضر» بدست آورده‌ایم قطع رابطه کرد و در

این مفهوم است که تخیل جامعه شناختی به نقد نهادهای اجتماعی موجود کمک می‌کند. به هر حال از این امر چنین بر نمی‌آید که جامعه‌شناسان تنها به نشان دادن آلودگی‌های اجتماعی یا جنبه‌های نازیبا زندگی علاقه‌مند باشند بلکه بر عکس جامعه‌شناسان درست به شکل‌های رفتار امروز و زندگی روزمره علاقه‌مند هستند. البته این به آن معناست که جامعه‌شناسی هیچ چیز را مسلم فرض نمی‌کند بلکه سعی در تبیین چرایی وجودی امور دارد. جامعه‌شناسی همچنین توضیح می‌دهد که چگونگی و در چه شرایطی امور مزبور می‌توانست به نوع دیگری رخ بدهند.

مفهوم جامعه‌شناسی که ما هم اکنون بیان داشتیم مجموعه‌ای از دستورهای روش شناسانه‌ای را به همراه دارد. از آن‌جا که جامعه‌شناسی با مطالعه نهادهای اجتماعی سروکار دارد که گیدنز آن‌ها را تحت عنوان «شیوه‌های اعتقادی و رفتاری اجتماعاً باز تولید شده» تعریف می‌کند، تحلیل جامعه شناختی به احتمال تاریخی و تطبیقی بوده و هر جا که صحبت از نهادهای معاصر باشد، امکان موضع انتقادی اتخاذ خواهد کرد.

با روشن کردن ویژگی‌های جامعه‌شناسی ما اکنون در موقعیتی قرار داریم که می‌توانیم کمک‌هایی را که جامعه‌شناسی می‌توانست به درک ما از تأمین اجتماعی بکند، مشخص سازیم. این کار را تحت شش عنوان فرعی انجام می‌دهیم:

۱. تعریف جامعه شناختی از تأمین

اجتماعی

بسیاری از مطالعات تأمین اجتماعی تعریف «تأمین اجتماعی» را که در قوانین اجتماعی مربوطه منعکس می‌شود مسلم فرض می‌کنند اما در چنین روی کردهایی این مشکل جدی وجود دارد که تعاریف تأمین اجتماعی به نوعی تحت تأثیر تفاوت‌های اساسی ملی قرار می‌گیرند. این امر مشکلاتی را برای هر گونه مطالعه تطبیقی، چه تاریخی و چه نظام‌های متفاوت تأمین اجتماعی ایجاد می‌کنند که اساساً غیر جامعه شناختی هستند. جامعه‌شناسی تأمین اجتماعی بدون بررسی معانی به دلیل آن هدف امکان پذیر نیست. جامعه (George, 1968, and استفاده از (Berghman, 1991) شناسان با تعریف «دفتر کار بین‌المللی» از تأمین اجتماعی به معنای تأمین رفاه اجتماعی برای جمعیت کشور (دفتر کار بین‌المللی، ۱۹۸۴) تقسیم اجتماعی وسایل تأمین اجتماعی به شغلی، مالی، عمومی را مورد تجزیه و تحلیل قرار. چنین داده‌اند (Sinfield, 1989) - برخوردی، مقولات مرسوم اداری را زیر سؤال می‌برد و امکان تعیین خصوصیات و مقایسه قوانین

تأمین اجتماعی عمومی و به دلیل‌های کار کردی آنها، هم به طور تاریخی و هم میان کشورهای متفاوت را به ما می‌دهد. همچنین نسبی‌زمنند مطالعه دقیق‌تر اصطلاحات به کار رفته در سیاست و اجرای تأمین اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسی است - مثلاً رجوع کنید به کار تحقیقی ریشه‌های اجتماعی فقر و کفایت مقرر که مستقل از فرمول بندی‌های اداری هستند (۷).

۲. تعیین خصوصیات نظام‌های بیمه

اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسی

هرگونه که بخواهیم تأمین اجتماعی را تعریف کنیم درک کافی از آن احتیاج به تعیین دقیق و مناسب ویژگی‌هایی از صفات برجسته آن دارد. این امر شاید بر حسب مقولات مرسوم اداری، مثلاً بیمه اجتماعی طبق نرخ یکسان و مربوط به درآمدها، پرداخت حق بیمه و یا غیر آن امکانات ارزیابی نشده انجام پذیرد اما شاید به احتمال شامل تعیین ویژگی‌های جامعه شناختی پیچیده‌تری نظیر آنهایی باشد که به وسیله اسپینگ - آندرسن (۱۹۹۰) به کار برده شدند آنان بر اساس ترتیبات تأمین

مطالعه تطبیقی که اخیراً به وسیله اسپینگ - آندرسن از ریشه‌ها و تحولات نظام‌های تأمین اجتماعی به عمل آمده است می‌تواند آینده‌نگر و نیز گذشته‌نگر باشد که سناریوهای بدیلی را برای تأمین اجتماعی فراهم آورد

اجتماعی سه نوع «دولت رفاه گستر» تشخیص می‌دهند، لیب فرید (۱۹۹۰) بر اساس روابط میان فقر اجتماعی، سیاست اشتغال و تأمین اجتماعی چهار نوع «دولت رفاه» اروپایی تعیین می‌کند. ویژگی‌های مناسب هر یک از آنها شرط لازم اساسی مطالعات جامعه‌شناختی شرایطی است که موجب پیدایش شکل‌های متفاوت تأمین اجتماعی و توسعه‌های گذشته، حال و احتمالاً آینده قوانین تأمین اجتماعی گردد.

۳. مطالعات تطبیقی ریشه‌های توسعه نظام‌های تأمین اجتماعی

رایس (Rys) در مقاله خود (۱۹۶۴) چنین استدلال می‌کند که جامعه‌شناسان در تعیین ویژگی‌ها و آزمایش عواملی که به تأسیس و توسعه طرح‌های تأمین اجتماعی انجامیده سهم به‌سزایی دارند. تحولات اخیر در کشورهای غیر صنعتی جهان سوم و (Midgley, 1984) نیز در جوامع صنعتی پیشرفته موجب زیر سؤال رفتن مدل تکاملی رایس شده که مددکاری اجتماعی و دیگر شکل‌های تأمین اجتماعی بخش غیر عمومی به مثابه پیش در آمد بیمه اجتماعی تلقی می‌شود. در سال‌های اخیر تحقیق تطبیقی با ارزشی انجام شده است که از مطالعه کیفی شمار اندکی از کشورها و بخش‌های خاص از مقررات تأمین اجتماعی (مثلاً Hecllo, 1974) گرفته تا روش‌های کمی شمار زیادی از کشورها و کلیه برنامه‌های بیمه اجتماعی آن‌ها را در بر می‌گیرد (Alber, 1987) مطالعه تطبیقی که اخیراً به وسیله اسپینگ - آندرسن (۱۹۹۰) از ریشه‌ها و تحولات نظام‌های تأمین اجتماعی به عمل آمده است. اگرچه مطالعه

اجتماعی وابستگی جنسی را در محیط خانواده منعکس کرده و بزرگ جلوه می‌دهد در حالی که واکر (۱۹۸۰) نشان داده است که چگونه قوانین تأمین اجتماعی سالمندی و نابرابری را در بازار کار منعکس و بزرگ می‌نماید مطالعاتی از این گونه اگر شامل مقایسه ما بین انواع متفاوت قوانین تأمین اجتماعی یا ما بین نظام‌های متعدد تأمین اجتماعی و دیگر مکانیسم‌های باز توزیع، نظیر مالیات بر در آمد باشد، می‌تواند بویژه از درون‌بینی بسیاری به این برخوردار باشد (مثلاً طریق Kratke, 1987) مطالعات جامعه‌شناختی، می‌تواند اثرات تأمین اجتماعی را در تغییر ماهیت قشر بندی اجتماعی و شکل‌های گوناگون نابرابری اجتماعی در جامعه راکشف و بیان دارد. این به نوبه خود بحث‌های نظری مفاهیم طبقاتی و جنسی در رابطه با دولت «رفاه» که به طور جامعه‌شناختی تدوین و تشکیل شده‌اند، روشن می‌سازد (مثلاً Lepsius, 1979, Kratke, 1985)

۵. مطالعات جامعه‌شناختی خرد تجارب تأمین اجتماعی

ارزیابی جامعه‌شناختی کلان از تأثیر اجتماعی در قشر بندی مستلزم مطالعات جامعه‌شناختی خرد از دریافت‌کنندگان تأمین اجتماعی و اثرات آن در تلقی مردم از خود رفتار و کردارشان است در حقیقت

چندان روشن و مشخصی نیست. اما می‌تواند آینده‌نگر و نیز گذشته‌نگر باشد که سناریوهای بدیلی (مثلاً، پیشنهاد‌های در آمد اساسی) را برای تأمین اجتماعی فراهم آورد و در صدد تعیین خصوصیات پیش فرض‌های اجتماعی برای پیدایش آنها باشد. خلاصه مفیدی از تحقیق تطبیقی در مورد ریشه‌ها و تحولات امور اجتماعی از جمله تأمین اجتماعی را می‌توان در تألیف ویلنسکی و دیگران مشاهده کرد.

۴. مطالعات جامعه‌شناختی کلان از تأثیر تأمین اجتماعی در قشر بندی اجتماعی

قوانین تأمین اجتماعی اغلب در واکنش به وابستگی و نیازمندی‌هایی که به طور اجتماعی به وجود آمده‌اند به اجرا گذاشته می‌شود. اما تأثیر آنها در شرایطی که قصد دارند آنها را اصلاح نموده و بهبود بخشیده اغلب بسیار پیچیده است. مطالعات جامعه‌شناختی (مثلاً Townsend, 1979) نشان داده‌اند که بررسی استطاعت مالی می‌تواند عملاً بُعد‌های بیشتری از فقر و محرومیت را به آن بدبختی‌هایی که قبلاً افراد کم در آمد یا حتی بی در آمد متحمل شده‌اند، اضافه کند همچنین لند (۱۹۷۶ و ۱۹۸۳) در بریتانیا دایدمولر و کیکیوش (۱۹۸۳) در آلمان (غربی) و پایتمن (۱۹۸۸ a) در استرالیا نشان داده‌اند که چه گونه قوانین تأمین

مطالعات جامعه‌شناختی، می‌تواند اثرات تأمین اجتماعی را در تغییر قشر بندی اجتماعی و شکل‌های گوناگون نابرابری اجتماعی در جامعه را کشف و بیان دارد.

چنین مطالعه‌ای باید مبتنی بر موارد مذکور باشد (مثالهای خوب عبارتند از: Marsden, 1973 and Townsend, 1979) لزوماً چندان آسان نیست که واکنش‌های مردم نسبت به احتیاجات و اوضاع و احوال خود را - مثلاً نظر به این واقعیت که آنان شاید فقیر، بی‌کار، معلول، یا مقروض باشند. از تجربه‌شان درباره ادعای تأمین اجتماعی تشخیص داد اما تلاش‌ها را نباید به خاطر این دلایل کنار گذاشت. شکل‌های متعدد تأمین اجتماعی شاید به‌طور گوناگون به‌عنوان پایین آوردن یا بالا بردن وضع مورد آزمایش قرار گیرند و تجربه تأمین اجتماعی شاید در رفتار و موضع شخص تأثیر داشته باشد و شاید هم بی‌اثر بماند. به این ترتیب شاید در موضع فرد نسبت به کار به حمایت مالی؛ مراقبت در خانه، یا نسبت به دیگر دریافت‌های تأمین اجتماعی در اوضاع و احوال مشابهی و به‌طور کلی نسبت به جامعه و دولت، تأثیر گذارد و شاید هم بی‌اثر بماند. مطالعات جامعه‌شناختی نقش بسیار مهمی در روشن کردن این مفاهیم و ارزیابی اهمیت آنها دارد.

۶. مطالعات جامعه‌شناختی مدیریت

تأمین اجتماعی

آدلر (۱۹۸۵) در همایش برگن به شمار اندکی از تحقیقات جامعه‌شناختی از مدیریت تأمین اجتماعی اشاره کرد. در بریتانیا این مسأله را می‌توان بر حسب اثر متقابل چندین عامل داخلی و خارجی مذکور در فوق تبیین کرد. در نتیجه احتمالاً در بریتانیا تحقیقات جامعه‌شناختی چندان زیادی در خصوص مدیریت تأمین اجتماعی انجام نگرفته است اما شاید در مورد زمینه‌های بحث‌انگیز مدیریت عمومی، نظیر پلیس و زندان‌ها، تحقیقات بیشتری انجام گرفته باشد. به عبارت دیگر، بسیار اهمیت دارد که یکی از منابعی که بسیار مورد استفاده قرار گرفته (Hill, 1969) حاصل یک تحقیق تجربی نبوده بلکه بر عکس بر اساس تجارب شخص خود نویسنده در دفاتر تأمین اجتماعی به رشته تحریر در آمده است.

به جز چند استثناء (نظیر Catrice-Lorey, 1980 in France, and Mashsw, 1983. in U.S.A

ظاهراً تحقیقات بسیار اندکی در مورد مدیریت تأمین اجتماعی در کشورها به عمل آمده است. به هر حال تأثیر بسیار عظیم تأمین اجتماعی در زندگی کسانی که به مقرری آن وابسته هستند، فعالیت بسیار گسترده آن و قدرت قابل توجهی که در دفاتر آن وجود دارد، مستلزم برنامه‌فراگیر تحقیقات جامعه‌شناختی در امور عادی و جاری (و نه چندان عادی) سیاستگذاری مربوط به مدیریت و در روابط وزارت تأمین اجتماعی و مشتری‌ها و مراجعین آن و دیگر سازمان‌هایی که رابطه دارد، است.

در این زمینه، نظیر زمینه‌های دیگر مطالعات با گرایش‌های نظری، نظیر مطالعه اکتشافی ماشو Mashaw از سیاستگذاری به مدیریت عادی در نظام بیمه معلولیت ایالات متحده که مسائل عادی قانون مربوط به مدیریت را با موضوعات مثبت‌تر جامعه‌شناسی تشکیلاتی جمع کرد (Mashaw, 1983) بود. مطالعه کاتس (۱۹۸۳) ارزش تحقیق تاریخی را در خصوص نقشی که رهبری مدیریت در ترفیع ایدئولوژی خاص و ساختار معمولی در ۲۰ سال اول برنامه تأمین اجتماعی ایالات متحده ایفا کرد، ترسیم می‌کند.

خلاصه، با توجه به نکات شش‌گانه فوق، شاید بتوان سهم جامعه‌شناسی را در درک بهتر مفهوم تأمین اجتماعی تعیین کرد.

1. Michael Adler, et al, The Sociology of Social security, Edinburgh University Press, 1991
2. Towards a sociology of social security
3. (در این زمینه رجوع کنید به Herder-Dorneich 1982 Murray, 1984 & 1990
4. (ر.ج.ک. به Sigg, 1985, International Sociology, 1986 Sinfield, 189
5. (برای مطالعه اخیر جامعه‌شناسی در بریتانیا، رجوع کنید به Eldridge, 1980, and Abrams, et al 1981
6. (مثلاً، ر.ج.ک. به Leibfried and Tennesdt, 1985, Bauer and Leibfried, 1989, and Opielk and Ostner, 1987)
7. (Townsend, 1979, and Veit -Wilson, 1987)